

Tóth Károly

KÓRÓDY ELEMÉR ÉS FERENTZY MÁRTA

*Egy elfelejtett magyar festő-házaspár
a párizsi avantgárd búvkörében*

A Magyar Nemzeti Galériában 2006-ban megrendezett Magyar Vadak kiállítás hívta fel a figyelmet néhány, még az első világháború előtt Párizsban élt és alkotott művészre, akiknek neve és munkássága azóta szinte teljesen feledésbe merült. Így került előtérbe Kóródy Elemér és Késmárky Árpád, akikről Amerikában mint Picasso-követő modern művészekről számolnak be 1914 tavaszán a Chicagóban is megfordult, egyesült államokbeli grafikai vándorkiállítás kapcsán, valamint Kóródy Elemér felesége, Ferentzy Márta, aki Henri Matisse tanítványa volt.¹

Barki Gergely kutatásai során első alkalommal az észak-amerikai osztrák–magyar–cseh grafikai vándorkiállítás katalógusában találkozott a két elfeledett magyar művész nevével, Késmárky Árpáddal és Kóródy Elemérral. A tárlat magyar szekcióját Olgyai Viktor és Pogány Kálmán válogatta, az ugyancsak magyar származású Martin Birnbaum² szervezte és bevezetőt is írt a katalógushoz.³ A vándorkiállítás első állomása New York (1913. december 6–27.), ezt követően 1914. január 4. és február 1. között a buffalói Academy of Fine Arts volt, majd 1914. március 5. és április 1. között a chicagói Art Institute látta vendégül a reprezentatív bemutatót. A vándortárlat hivatalosan a *Contemporary Graphic Art in Hungary, Bohemia, and Austria* címet viselte.⁴ A katalógus belső címlapján I. Ferenc József császár portréját Wilhelm Unger metszete alapján reprodukálták. Ezt követte Martin Birnbaum rövid esszéje, mely a lehetőségekhez képest remekbe szabott elemzést adta a korabeli magyar művészetnek, Rippl-Rónai József, Nagybánya, Szolnok, Gödöllő és a Nyolcak jelentik a fontos, kiemelt igazodási pontokat a kortárs művészetben. Majd ezután tért rá a legmodernebb irányzatokra Réth Alfréddal kezdve a sort. „Réth Alfréd, a kiemelkedő posztimpresszionista, a francia fővárosba ment miután elhagyta Nagybányát, és azóta volt egy kiállítása Berlinben, a Sturm szerkesztőjének, Waldennek a rendezésében. Kóródy, Csáky és Késmárky Picasso elméleteinek elkötelezett követői és a zseniális költő és műkritikus Guillaume Apollinaire segítségével, Párizsban már mindenki róluk beszél. Késmárky egy kisebb fajta szenzációt keltett ott Keresztrefeszítés képével, amelyben a kubizmus alapelveit a vallásos művészet területére helyezte át.”⁵ A Picasso buzgó, lelkes híveként említett három fiatal magyar művész közül Csáky Józsefről közismert, hogy igen korán csatlakozott a kubista mozgalomhoz és ki is állított velük. A két másik név azonban mára feledésbe merült.

Birnbaum állításai közül különösen érdekes a Guillaume Apollinaire-re történő direkt utalás. A francia avangárd támogatójaként és teoretikusaként ismertté vált költő művészeti témájú írásai mára kritikai szövegkiadásban is megjelentek.⁶ Ebből kiderül, hogy Csákyt és Késmárkyt nem, Kóródy Elemért két cikkében is említette Apollinaire, méghozzá az 1913-as Salon des Indépendants-on kiállított művei kapcsán, dicsérőleg, a párizsi művészeti élet olyan feltörekvő alakjai mellett, mint Marc Chagall. A 48 termet betöltő kiállításról írott kritikájában a magyar művészek közül Szobotka Imre neve tűnik még föl. A cikkek első közlése a *L’Intransigeant* és a *Montjoie* című folyóiratokban történt. Az első cikkben egy felsorolásszerű részben kap említést: „Szobotka törekvései intelligensek. Chagalltól az Ádám és Éva, egy nagy, dekoratív kompozíció [...] Beszéljünk még erről a teremről. Korody, figyelemre méltó, Bolz, Tobeau, Dunoyer de Segonzac, Mlle Alice Bailly, Marcoussis: Hegedűk.”⁷ Míg a másik cikkben is közel ugyan azt fűzi a magyar festő munkáihoz: „Korody: nagyon figyelemreméltó törekvések, Bolz: nagyon érdekes törekvés”⁸ Az alábbi idézetekből is kiderül Birnbaum azon állítása – miszerint Apollinaire „támogatja” őket – erős túlzás, közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, a több száz festő közül kiemelte és egy (illetve két) felsorolásában szerepeltette kettejüket a francia költő. Sajnálatos, hogy reprodukciót nem közölt egyik cikk mellékletében sem, miközben a teljesen hasonlóan értékelt Bolz⁹ művét közzétette a *Montjoie* folyóiratban. Ismert viszont Chagall 1912-ben festett „Ádám és Éva” című képe, mely ezek szerint egy teremben függött Kóródy képével. A vityebszki festő egyik leglátványosabb, a kubizmushoz közel álló, biblikus témát feldolgozó alkotásáról van szó.¹⁰

A Párizsban tevékenykedő, a kubista irányzat által inspirált fiatal magyarokat ismerték az Egyesült Államokban is, sőt az 1915. évi Panama-Pacific International Exhibition című San Franciscó-i világkiállítás magyar szekciójából hiányolta is őket Christian Brinton,¹¹ aki maga is tagja volt a szervezőbizottságnak. A kiállítás után egy évvel, 1916-ban önálló tanulmánykötetben foglalta össze a grandiózus művészeti szekcióról benyomásait, tapasztalatait.¹² Ekkor írt részletesebben a magyar részlegről és a kortárs magyar művészetről is, melyet feltűnően jól ismert. „A feltűnő szándék az volt, hogy egy többé-kevésbé áttekinthető válogatást mutasson be a kortárs magyar művészet tevékenységéről, de ez egyik vagy másik ok miatt alig sikerült. Rippl-Rónai skicceinek csoportja nem okozott csalódást azoknak, akik már ismerték egy briliáns, kreatív kolorista törekvéseit. Csók jobban haladt, de voltak, akik hiányolták Réti Istvánt, Perlmutter Izsákot, Czóbel Bélát és számos művészt. Réth, Késmárky, Kóródy, Csáky és számos fiatal tehetséges radikális, akinek a művei legalább annyira ismertek Berlinben és Párizsban, mint Budapesten, ők is hiányoztak. A jelen magyar művészetének fiziognómiája a Panama Pacific kiállítás alapján – röviden szólva – vegyes volt és hiányos. Ez alapján a részleges bemutató alapján a közönség aligha dicsőítheti majd a modern magyar művészet jelentőségét.”¹³

Kóródy Elemér és későbbi felesége, Ferentzy Márta többször szerepeltek a Salon des Indépendants-on. Első alkalommal 1911-ben a feleség neve tűnik fel a katalógusban.¹⁴ A katalógusból személyére nézve csak annyit tudunk meg, hogy a magyarországi Girálton született és máramarosszigeti, illetve a beküldött képek címe alapján feltételezhető egy bretagne-i tartózkodás, ottani alkotói időszak is.¹⁵ A következő évben már kiállított Kóródy Elemér is,¹⁶ akiről a katalógus a magyar származásán kívül lakcímét említi, amely a 14. kerületben a Rue Campagne-Première 9. szám alatt volt. Ebben az évben már Ferentzy Márta lakcímeként is ez van megadva, amely nem meglepő, hiszen ekkor már házások voltak. Ugyanezen a kiállításon szerepelt még a kiskunfélegyházi Holló László és a kevésbé ismert Bottlik Tibor¹⁷ is, azonos lakcímen. Mind Kóródy, mind Ferentzy három-három „Étude” (Tanulmány) című, közelebről meg nem határozható témájú képpel szerepelt. Egy évvel később, 1913 tavaszán már csak Kóródy neve szerepel a katalógusban, ekkor két aktot és egy portrét küldött be.¹⁸ Lakcíme közben a Rue Delambre 22-re változott, amely az előző címhez hasonlóan a Montparnasse kerületben található.

Kóródy Elemér franciaországi ismertségének híre azonban Magyarországra, pontosabban Szegedre is visszakerült. A *Szegedi Híradó* című napilap ismeretlen párizsi tudósítója is beszámolt 1912 áprilisának végén párizsi „sikereiről”. „Egy fiatal festőművész-földink kitűnő sikeréről vettünk most örvendetes hírt. Kóródy Elemér szegedi művészt Párizsban emelte föl fényes talentuma az ismeretlenségből. Nyilasy Sándor évekkal ezelőtt fölfedezte az akkor még gyermek Kóródyban a zsenialitás szikráját. A fiatal piktor csöndben, szerényen de szakadatlan ambícióval dolgozott itthon, majd Hódmezővásárhelyen, hol neves művészek: Tornyai János, Endre Béla, Rubletzky Géza, Rudnay Gyula társaságában fejlesztette tovább tevékenységét. Azután Budapestre, majd másfél évvel ezelőtt Párizsba került, hol talentuma révén, a fiatal festőművészgárda legkiválóbb tagjai közé küzdötte fel magát. Kóródy a feleségével, a szintén magyar származású Ferentzy Márta festőművésznővel együtt a Salon des Indépendants-ben állított ki legutóbb. Az előkelő helyeken nagy feltűnést keltettek a műveszpár képei – s a külföldi lapok után a magyar fővárosi lapok is megtetszettek a párisi művészvilág vezetőinek, hogy a legelső műbíráló: Delaunay Róbert előterjesztésére meghívták a Champs-Élyséen levő világhírű szalonba, a Salon International-ba kiállítani.”¹⁹

A fenti források és adatok ismeretében igen feltűnő volt, hogy milyen kevés pontos információval rendelkezünk a Kóródy-házaspárról. Mindössze két olyan egykorú dokumentumot sikerült találnom, amely közvetlenül tőlük származik. Ez Kóródy egy levele és egy adatközlése, melyek 1920-ban kerültek a Szépművészeti Múzeumba, ma a Magyar Nemzeti Galéria Adattára őrzi őket. A levél a közvetkezőket tartalmazza:

„Máramarossziget
Vasút u. 6.

Kedves Bátyám,
Bocsánatot kérek alkalmatlankodásomért, de a szegedi kiállítás megnyitásának idejét senkitől sem tudtam megtudni, – írtam Nyilasynak, Simonkának, de hiába. Pedig hát ez igen fontos kérdés énrám nézve. – Hogyan kérném kedves Bátyám, tessék megtudni és velem tudatni, – igen nagy hálára kötelezne, mert nem szeretnék kicseppeni a kiállításból. Sanyiról nem tudok semmit, – remélem szerencsésen túl van a vizsgán és hogy Szegedre menve viszontláthatjuk. Hálásan köszönve szíves jószágát, feleségem üdvözlőit kézsokjainkhoz zárva vagyok tisztelő Régi híve

Kóródy Elemér²⁰

A levélhez tartozik egy melléklet is, mely újabb fontos információt tartalmaz személyükről:

„Kóródy Elemér (1889. február 10. Soborsin) Elemi és középiskolákat Szegeden. 2 év (1909-10) Bp. Mintarajziskola, Hegedűs alatt. 1907-ben Nagybánya és 1910-ben Nagybánya Réti Istvánnál. 1910-ben Párizsban, Vallotton, Le Fauconnier, Metzinger. Állandóan Párizsban, Portraitok: amerikai író, Madame Chamier (Indiában, Madras) Késmárky kollegám (Párizs), svéd újságíró (Paris) Önarckép (Szeged.) Egy nagybányai tájképem Londonban. Kóródy Ferentzy Márta (Girált) Nagybányán Rétinél, mintarajziskola egy év. Párizsban 1910-től Henry Matisse, Maurice Denis, Vallotton, Metzinger, Le Fauconnier.

Férjhez ment: 1912. jan. Londonban.

Gr. Vay Gábor, Bercsényi kép (Ung)²¹

A két datálatlan dokumentum kézírása megegyezik, nincs okunk kétségbe vonni, hogy mindkettő Kóródy Eleméرتől származik.

A Nemzeti Szalon 1912-es Almanachja még csak Ferentzy Mártáról számol be. A rövid szócikkben a következő információkat találjuk: „Ferentzy Márta festő. Nagybányán Réti István növendéke volt. Azután Párizsba ment, hol Henry Matisse, Maurice Denis és George Desvallieres-nél tanult.”²² A több mint két évtizeddel később, 1935-ben megjelent, Éber László által szerkesztett Művészeti Lexikon is közölte mindkettőjükről szócikket. „Kóródy Elemér festő, Soborsin 1889. febr. 10. Budapesten a Mintarajziskolában Hegedűs Lászlónál, Nagybányán Réti Istvánnál és Párizsban tanult. Állandóan Párizsban él. Arc és tájképeket fest. / Kóródy Elemérné Ferentzy Márta festő. Girált (Sáros m.) Nagybányán Réti Istvánnál, a budapesti Mintarajziskolában és Párizsban Henry Matisse-nél, Maurice Denisnél és Vallottonnál tanult. Főleg arcképeket fest. (gróf Vay Gábor, Bercsényi stb.)”²³

A két szócikk alapjául valószínűleg a Kóródy által írt életrajzi feljegyzés szolgált. Ugyanakkor itt kell megemlíteni, hogy a Szendrei–Szentiványi-féle Magyar Képzőművészek Lexikonából²⁴ csak az első kötet jelent meg, abban viszont Ferentzy Márta nem szerepel, hanem csak utalás, hogy a következő kötetben Kóródyné név alatt fogja megtalálni az érdeklődő.

Kóródy Elemér 1889. február 10-én született az Arad vármegyei Soborsinban (ma Săvârșin, Románia), római katolikus családban.²⁵ A Képzőművészeti Főiskolára 1909. szeptember 13-án, már gimnáziumi érettségi letételét követően iratkozott be. Lakóhelyeként a terézvárosi Vörösmarty u. 46. I. em. 2-t jelölte meg. A beiratkozási lap szerint ekkor más nyelven nem beszélt. A már idézett szegedi napilap-cikkből következőleg valószínűleg Szegeden végezte tanulmányait. Azt, hogy melyik középiskolába járhatott, nem tudjuk. Az viszont biztos, hogy nem az állami főgimnázium tett érettségit.²⁶ A *Szegedi Híradó* 1912-es cikke szerint hosszabb ideig tartózkodott Hódmezővásárhelyen az ottani művészkörrel állt kapcsolatban. Érdekesség, hogy 1909 szeptemberében, a pesti beiratkozásakor édesanyja, Özv. Kóródy Gáborné hódmezővásárhelyi lakosként volt bejegyezve. A fentebb idézet cikkből kiderül, hogy fia a szegedi Nyilasy Sándor ösztönzésére kereste fel a hódmezővásárhelyi művészkör ismert alakját, Rudnay Gyulát, aki 1906 áprilisának elején indította el vásárhelyi rajziskoláját. Az iskola nyáron szünetelt, majd 1907 tavaszán megszűnt, az állandó anyagi és terembérleti problémák miatt. Az iskola működéséről Kiss Lajos visszaemlékezéseiből és a korabeli vásárhelyi sajtóhírekből értesülünk.²⁷ Kiss Lajos könyvében hosszasan írt Rudnay oktatási elveiről, főleg egykori tanítványainak, illetve Rudnaynak a hozzá írott leveleit felhasználva. Ez irányú igyekezetét nyilván alátámasztotta Rudnay későbbi főiskolai tanári munkája, melyet Kiss nagyra becsült. A szövegben Rudnay helyes oktatási módszereinek igazolását igyekszik bizonyítani azzal az érveléssel is, hogy az alig egy évig fennálló iskolának két olyan gimnazista korú diákja volt, aki rövidesen bekerült a Képzőművészeti Főiskola hallgatói közé. Ez a két fiatal Darvassy István²⁸ és Kóródy Elemér voltak. Amint Kiss Lajos írja: „A növendékek közül Darvassy István és Kóródy Elemér VII. gimnazisták szabad idejükben jelenhettek meg rajzolni. Rudnay készítette elő őket az akadémián való felvételre. A tandíj havonként egy 20 koronás arany volt, a két diák azonban 10 koronás aranyat fizetett, azt is csak néha-néha. Rudnay sohase kérte tőlük a járandóságot.”²⁹

Azt ugyancsak Kiss Lajos leírásáról tudjuk, hogy a fiatal Kóródy ismerte a többi vásárhelyi művészt is. Tornyai János Bercsényi-képéhez³⁰ Kovács Mári és Rudnay Gyula mellett ő is modellt állt. A munkafolyamatra így emlékezett Kiss Lajos közel ötven évvel később: „Értékes olajvázlatok is maradtak utána, melyeket több ízben kiállított és sokra értékelt. De ha ezekről a tanulmányokról nem tudnánk is, az a tény, hogy a szegedi színtársulattól kosztümöt, süveget, parókát, csizmát és kardot kért kölcsön és abba öltöztette be Kóródy Elemér tanulót, majd amikor az belefáradt a modell-állásba,

Rudnayt kérte meg, hogy vegye magára a kurucöltözetet, mert szép alakjáról, átérzett magatartásáról a festés is könnyebben megy – azt mutatják, hogy sokszori próbálgatással, keresgéléssel és elmélyültséggel történt a Bercsényi-kép megfestése.”³¹

Kóródy Elemér 1909 szeptemberében kezdte meg tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán, a bejegyzések szerint Hegedűs László tanítványaként.³² A tanulmányai azonban nem lehettek problémamentesek, mert a tanév végén minden különösebb indoklás nélkül elbocsátották a hallgatók sorából. A korabeli tanári értekezletek általában közlik az iskolából való eltávolítás konkrét indokát, a fiatal szegedi festő esetében nincs ilyen megjelölve.³³ Kóródy mestere az a Hegedűs László volt, aki bár Szentesen született, Hódmezővásárhelyen nőtt fel, s ha nem is sűrűn, de kapcsolatot tartott a vásárhelyi művészkör tagjaival. Ennek a ténynek a fényében találok különösnek Rudnay Gyula és Endre Béla 1910-es levélváltását, melyben szó esik Kóródy Elemérről, igen negatív kontextusban. A Rudnay-levelek eredetijét ma az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattára őrzi.³⁴ A levél előzményeként Endre Béla felkérte barátját, Rudnayt, hogy dolgozzon vele a szentesi Szent Anna-templom falképeinek kivitelezésében.³⁵ Endre a felkérés mellett valószínűleg felvetette az akkor Budapesten tartózkodó Rudnaynak, hogy az általa is tehetségesnek tartott Kóródy Elemér is dolgozhatna velük, sőt ebben a kérdésben már felvette a kapcsolatot az ekkor Pesten tanuló fiatalal. Az első fennmaradt levélben Rudnay még csak egy mondatban utalt rá: „Kóródyt, ha beszélnél vele Béluskám *szidd* össze az én nevemben, – úgy felbosszantott gyerekeskedéseivel.” A második levél első felében Rudnay a freskófestés technikai kivitelezéséről mondta el véleményét, majd tovább folytatva: „Ami Kóródyt illeti, – nézd Béluskám, megutáltam, mert alattomos, hízelkedő az emberrel szemben, – (de *nem* csak *velem* szemben) a hátam megett pedig – oh – nem is beszélek róla, – áldja meg az isten minden földi jóval, csak ott ne legyen ahol én. Szívesen bele egyezem, hogy adjunk neki bizonyos pénzösszeget, amit neki szántál, csak hallgasson és ne jöjjön, mert a kétszínűséget gyűlölöm.

Ha esetleg az ígéretedet annyira lekötötted neki, – hát akkor had jöjjön Béluskám, – én ugyan nem eszem meg mind ezek mellett sem, azonban bizonyos figyelmeztetés nem árt neki, hogy tisztességesen viselkedjen.

Tégy Béluskám a legjobb belátásod szerint, ennél a dolognál is, utóvégre is Te parancsolsz. – Eldolgozom én veszett kutyák társaságában is, – ha meg meg akarnak marni, – felrúgom, még Te is segítesz Béluskám. –

Egyébként meg számárság az egész – ne is törődj vele. – Engem ugyan bosszant, pedig nem is rólam van szó. Mert ami rám esik, azon is csak nevetni tudok. Én azt sajnálom a legjobban, hogy ennyit kell erről neked írnom, Béluskám –”

Bizonyos, hogy valamilyen komoly és személyes konfliktus húzódik meg a háttérben, amely feltehetően a fiatal festőnövendék fővárosi tevékenységével kapcsolatos.

Nem tudjuk, hogy a Képzőművészeti Főiskolán Kóródy kapcsolatba került-e nagybányai mesterével, Réti Istvánnal. Elképzelhető, hogy még Nyilasy vagy Rudnay buzdítására vett részt 1907 nyarán a nagybányai szabadiskola munkájában, ám erről sincsenek pontosabb adataink.³⁶ Fontos megjegyezni, ekkor még csak 18 éves volt. Az azt megelőző évben, 1906-ban tartózkodott Nagybányán három másik szegedi fiatal: Brummer József, Heller Ödön és Kukovetz Nana is, közülük kettő, Brummer és Kukovetz később is kapcsolatban állt Kóródyval. De ekkor tűnik fel a máramarosszigeti Plány Ervin neve is először a Nagybányán tanult és dolgozott művészek listájában. 1906 nyara természetesen nem miattuk, hanem Czóbel Béla és Párizsban készült munkái miatt lett jelentős fordulópontra az iskola és a modern magyar festészet történetében.³⁷ Ebben a kontextusban is rendkívül sokat mondó a generáció együttes tartózkodása a bányavárosban.

A Képzőművészeti Főiskoláról való eltávolítás után Kóródy 1910-ben még részt vett a nagybányai festőiskola munkájában.³⁸ Erről saját feljegyzésén kívül egy újságcikk is tanúskodik.³⁹ Ugyanezen év végén pedig már Párizsban élt, feltehetően nyomorúságos anyagi körülmények közepette, hiszen Lyka Károlyhoz fordult segítségért, felajánlva neki, hogy a *Művészet* című lap számára rajzol fejléceket és záródíszeket.⁴⁰ Kóródy Elemér ezek alapján valamikor 1910 nyár végén, valószínűleg 1910 őszén ment Párizsba.

Ferentzy Márta életével és munkásságával kapcsolatban több forrást sikerült feltárni. A Képzőművészeti Főiskolára való beiratkozás anyakönyve nyújtja a legtöbb információt személyéről. A Sáros vármegyei Girálton (ma: Giraltovce, Szlovákia) született, helyi, nemesi, földbirtokos családban 1880-ban.⁴¹ Édesapja, Ferentzy Béla helyi földbirtokos, később határrendőrségi főtanácsos, valószínűleg ezen hivatala miatt került családjával Máramaros megyébe. Lányának a legkiválóbb nevelést és oktatást biztosította. Ennek szembetűnő jele, hogy Ferentzy Márta felsőfokú tanulmányai megkezdésekor a beszélt nyelvek kategóriában a német, angol, francia, olasz nyelveket is feltüntette, a magyar és a tót (szlovák) mellett. Budapesti tartózkodási helyeként a József körút 14. harmadik emeleti lakását jelölte meg, 1902-es beiratkozásakor. Fontos megemlíteni, hogy rendkívüli hallgatói státuszba nyert felvételt, és hivatalosan három évig, 1902 és 1905 között látogatta az intézményt.⁴² A fent idézett, férje által írt életrajzi feljegyzés szerint csak egy évet töltött ott.⁴³ Ebben az esetben talán a férj tévedett. Érdekességként kell megemlíteni, hogy 1904 és 1910 között ugyancsak az intézmény hallgatója volt egy Ferentzi Magda nevezetű művésznövendék, aki Olgyai Viktor grafikai osztályát látogatta.⁴⁴ 1905 márciusában a későbbi Kóródyné kiállított a mintarajziskolai növendékeinek kiállításán. A *Független Magyarország* című lap tudósítása szerint: „Ferentzy Márta művészi tökéletességű arcképei és tájrészletei, [...] tűnnek ki.”⁴⁵ Ezzel a mintarajziskolai bemutatkozással közel egyszerre, 1905 tavaszán a Nemzeti Szalonban „Máramarosszigeti részlet” című művét mutatta be.⁴⁶ Ferentzy Márta budapesti éveiről és tevékenységéről többet nem tudunk.

Eközben a máramarosszigeti napilapokban többször felbukkan Ferentzy Márta festőművész neve. Két évvel a budapesti bemutatkozása után 1907 márciusában Máramarosszigeten helyi kötődésű művészek számára képzőművészeti kiállítást rendeztek a „Lyceum” egyik termében.⁴⁷ A szervezőbizottság a munkával Némethy Miklós és Kádár Géza festőművészeket bízta meg.⁴⁸ A tárlaton „képviselve” volt Ferentzy Márta és Plány Ervin is.⁴⁹ Néhány nap múlva jelent meg a *Máramarosmegye* című lapban Halmi Bódóg, jogakadémiai tanár, feltehetően fiktív levele, melyben meg nem nevezett budapesti úrhölgy ismerőse figyelmébe ajánlja a „a nagy hegyek és szegény emberek vidékén” létrejött kultúreseményt.⁵⁰ A kiállító művészeket egyenként mutatja be: „Ferentzy Mártában sem találhat ám kegyed semmit a nőpiktorok édeskességéből és simaságából, a rettenetes pesti művészetpedagógiából csak nagy technikai készültséget, rajzbeli biztonságot szerzett, a szemei, ezek a bátor, meleg leányszemek, belenéztek a sugárba, belenéztek a nagy titokba, amit a formák takarnak, és egy fénytől átjárt férfi-tanulmánya és »Malomkerti részlet«-e már megmutatja a mezsgyét, amelyen haladni fog. Zsidó-fejei biztos erős technikájukkal és bravúros rajzukkal hatnak, nagy könnyedség és grácia van akvarelljében, szinte férfiasan érett ez a művészeány.”⁵¹

A „néhány buzgó fiatal művész akciója folytán megnyílt első műtárlat” híre a fővárosba is eljutott, a *Budapesti Napló* rövidhírben emlékezett meg a róla.⁵²

A budapesti Nemzeti Szalon 1908. február 8-án nyitotta meg máramarosszigeti kiállítását,⁵³ melynek – az intézmény vidéki kiállításai esetében szokásos módon – a helyi közélet igen nagy figyelmet szentelt.⁵⁴ A cikk tanúsága szerint ekkor a városban két helyi festőt tartottak fontosnak, Ferentzy Mártát és Plány Ervint. „A Nemzeti Szalon vezetősége Ferentzy Mártát műtermében is felkereste. A Nemzeti Szalonban a művésznőnek 2 képe lesz kiállítva, melyek a modern irányzat kiváló termékei s őszinte elismerést fognak aratni a fővárosi legitim tárlatokon is. Mindkettő téli tájat ábrázol, kiforrott technikával és csupa igazsággal megfestve. A másik művésznőnk Plány Ervin, aki a művészek egyhangú véleménye alapján a kiállításon résztvevő s a legmodernebb művészeti irányt képviselő művek között is méltó feltűnésre tartanak számot.”⁵⁵

Egy nappal később Halmi Bódóg, akit az utókor inkább konzervatív szemléletű jogakadémiai tanárként ismer, írt hálálkodó hangú üdvözlést és ismertetést a kiállításról a Máramaros című napilapba. Cikkében a tárlat főműveként Fényes Adolf „Civódás” című képét mutatja be. Majd a helyi kötődésű művészekre is kitér: „Talán a legtüzesebb köztük, a mi Plány Ervinünk, [...] Ferentzy Márta tavaly is méltányolt férfitanulmányán kívül két gyönyörű téli fényképet küldött, amelyek poétikus tónusokkal és bámulatos érett technikájukkal hatnak. Erre a művészeányra joggal lehetünk büszkéek.”⁵⁶ A katalógus szerint a kiállításon Ferentzy Mártától három kép szerepelt: „Téli borulás”, „Udvarrészlet hóban” és „Férfitanulmány” címeiken.⁵⁷

Nagybányán, a szabadiskolában 1909-ben járt, Kóródy feljegyzése szerint Réti Istvánnál tanult.⁵⁸ Nagybányai tartózkodásáról pontosabb információkat nem találtam.⁵⁹ Viszont ezen év októberében résztvett a Nemzeti Szalon nyíregyházi kiállításán, mely október 17-én nyílt meg. A kiállítás katalógusa szerint két munkája volt kiállítva.⁶⁰ Feltehetően mindkét képe a nagybányai iskolában is gyakorta festett tájképek közül került ki, egyik a „Boglyák”, a másik a „Técsői erdő” címet kapta.

Alig két évvel később Máramarossziget „műkedvelő” közönsége Ferentzy Márta egyéni kiállítását is megtekinthette. Ez az esemény jóval intenzívebb érdeklődést váltott ki a helyiekből, több cikk is megemlékezik róla. A kiállítás 1910. április 1-jén nyílt meg, 46 képet és műtermi vázlatot állítottak ki, műfaji szempontból főleg arcképeket, tanulmányfejeket, műteremben és „szabad világításban” készült aktokat, enteriőröket, tájképeket. Demjén Zoltán az „Akt domboldalon” című képről ír hosszabban. Leírása alapján modern szemléletű, a nagybányai neósok festészetéhez köthető témát és festésmódot lehet feltételeznünk. „Példa erre a 18. sz. »Akt domboldalon« című kép: ha közlelő, részleteiben nézzük, nagyon keveset látunk; bár élő leány is van rajta: meztelen női alak siet befelé a lombos árnyakat takaró napfoltos erdei zugba, a nő vonásait nem, testformáit is csak homályosan elmosódva látjuk, fák, füvek részleteit, leveleit sem tudjuk megkülönböztetni a képen magán. De ha kellő távolságból nem a részleteket, de az egész képet nézzük: látni véljük a részleteket is, az akt formáit, fák, füvek leveleit szálait ép úgy, mint a természetben is, ha egy tájat nézünk, csak látni véljük, de valóban nem is látjuk, – mert nem is nézzük – a fák füvek leveleit, szálait és nézzük, ha egy kis részletre koncentráljuk nézésünket, akkor már nem látjuk többé a tájat.”⁶¹

Surányi Miklós, a *Máramaros* szerkesztője is megemlékezett a kiállításról, tőle több kép címeről és témájáról is pontosan értesülünk. „A többi figurális képei is biztos rajztudásról és erősen egyéni meglátásról tesznek tanúságot. A „Fürdés után” című gyermekaktja egyik legszebb eredménye nagybányai tanulmányainak. Az első teremben levő „Nagybányai cigányleány”, a „Félakt” (egy sajtáságos, de impozáns erejű megvilágítási tanulmány) az „Akt a domboldalon” (gyönyörű fényproblémák megoldása) és a „Julcsa” című képe bárhol és bármilyen környezetben feltűnést keltene. A tájképek közül a „Taraczközi udvarház”, a „Boglyák”, a „Faluvégén” régiebb keletű munkái, az autodidaxisnak valóságos remekei. A „Reggeli hangulat” újabban készült Nagybányán; meg is látszik rajta az energikus iskola s a lelkiismeretes, komoly munka, a pedáns rajzra való törekvés s a megfeszített művészi ambíció. Legizőbb, legmodernebb és legbevégeztettebb képei közül való a „Kereszthegy Nagybányán” és a „Sárguló gesztenyék”, amelyek még sok dicsőséget szereznek a művésznőnek.”⁶² A cím szerint említett képek egyikét sem ismerjük.

A kiállítás lezárásként a *Máramaros* folyóirat közölte Ferentzy Márta hosszabb írását, melyet március 6-án olvasott fel *Naturalizmus és impres-*

szionizmus címmel.⁶³ Szövege nagyon tudatos művészi magatartás megfogalmazása, mely a „modern művészet” fogalomrendszerének megértetésére törekszik.

„Ne vádoljanak ízléstelenséggel, hogy magamról, helyesebben az én festészeti irányomról beszélek. Teljesen kiforrt irányom nekem nincs még, hiszen én csak most kezdem igazán a komoly munkát, mely a haladás felé vezet. A haladás útját pedig nem csak csöndes fejlődés de rázkódtatások, forradalmak is jelölik. Forrongásból keletkezik az élet, káoszból alakul ki a világ, az én világom is.

A természet rajongó imádása az a mester, ami megedzi a művészt és ami erős fundamentumát képezi az összhangban levő művészléleknek. És a természet az, amely megmarad mindig az ő csodás, fenséges nyugalomban, – és nem törődik a körülötte és felette lázongók művészi kicsapongásaival, de betölti nagyszerű látványai ajándékaival az ő alázatos hívei lelkét. Párisi utam előtt, ahol annyi új benyomással találkozom majd és a művészetemnek megfelelő stylust megtalálni reménylem, alig beszélhetek igazán kiválasztott irányról, – csak egy áll sziklaszilárdan előttem. – Hogy a természet szerelmentől soha semmit eltérni nem fogok és egy éltem vágya, hogy úgy vissza tudjam adni a természet csodás szépségeit, ahogy az az én szomjas lelkem előtt feltárja nap-nap után az ő fenséges misztikus rejtelmét. Hogy technikus terminussal éljek, én a naturalizmus és az impressionismus [sic!] híve vagyok. Az érdeklődő laikusok esetleges fogalomzavarának eloszlatása végett megkísérlem röviden meghatározni a »naturalizmus« és »impresszionizmus« szavak tartalmát a festészetben. A természet szemünkre ható jelenségeinek odaadó megfigyelése, a teljes elmerülés ebben, – önmagunk teljes alárendelése – ez a naturalizmus. De ez a fogalom az idők folyamán más, bővebb tartalmat nyert. A régiek naturalizmusa analitikus volt, a természet elemeinek megismerését keresve, részletigazságokba merült.

A modern művészek naturalizmusa már összefoglalásra törekszik, s levegő az eszköze ennek az optikai szintézisnek. A háttér és előtér összefüggése, a külső megjelenésnek logikája, az alak és a környezett össze, – illetve egymásra hatása – ez a jelenkori festészet fővíványa. – Az impressionismus fogalmának megértéséhez az impressió szó kettős jelentését kell előbb konstatálnunk. Impressió az első benyomás, a hirtelen meglátás megőrzése. Ez vonatkozik első sorban egy hosszabb ideig tartó jelenség friss meglátására is és ennek megőrzése a mai szintétikus naturalizmusnak is célja. Mert az impressió az első pillanatra való, egyszerre való meglátása mi egyéb, mint összefoglalás? Itt tulajdonképpen a naturalizmus helyes értelmezésében benne foglaltatik az impresszionizmus. Az impresszionizmus ma használatos, festészeti irányt jelző jelentése a hirtelen múló jelenségek utáni visszamaradt emlék, benyomás rögzítése. Ebben a jelentésben az impressió az élő, mozgó, változó valóság képe, – egy nagy vívmánya a modern művészetnek. Ez a dolog természeténél fogva a gyors, változatos előadást szükségeli, s így

formában is változást hozott a művészetbe. A vázlat modern műfaj lett, mintegy feljegyzése színben a levegő és világítás gyorsan változó jelenségeinek, - rajzban a tömegek, vagy az egyén mozdulatai tűnő kifejezésének. És ezekkel a művészeti pillanatfelvételekkel óriásilag kibővült a festészet repertoárja.

Ha én ezeket a meghatározásokat és jelzéseket bőven ki akarnám fejteni, le akarnám vonni azoknak a konzekvenciáit, órák hosszat kellene az önök drága idejét és még drágább türelmét igénybe vennem. Semmitől sem félek annyira, mint ettől a merénylettől. Inkább, piktorhoz illően, csak illusztrációval akarom megvilágítani.

Azt hiszem nem választhatnék magamnak könnyebb, de a laikusoknak nehezebb témát, mintha »Akt a domboldalon« című képemnek igyekszem művészetfilozofiai elméletet adni. Előre bocsájtom, hogy azt a motívumot, amely engem ennek a témának a megfestésére indított, százszor és ezer-szer jobban érzem, mint ahogy ki tudom fejezni. Ez azonban – azt hiszem – még akkor sem válnék szégyenemre, ha mestere volnék a szónak és ha életem feladatául a művészetbölcseletet és a kritika kultiválását választottam volna. A művészet elvégre az érzések eredője, lelki diszpozíciók leszűrődése, hangulatok közlése, – éppen úgy, mint a filozofiai megállapítások a logika eredményei.

Mégis megpróbálom ennek a témának a megfestését elméletileg is igazolni. Más szóval szeretném megmondani, hogy ez az impressionista kép mit jelent. Ezt a feladatot nagyon könnyen megoldhatnám. Azt mondhatnám például, hogy a kép egy patak mellett emelkedő zöld pázsitos domboldalt ábrázol, s az a leány, akinek ruhátlan testét látjuk, most szállott ki a habokból s a ruháiért megy, s melyek jobbról a bokrok alatt vannak elrejtve. Ezt mondhatnám s ezzel indokolttá lenne a kép témája. Ámde nem így van. Patak nincs sehol. Ruha még kevésbé. A kép nem fürdés után való jelenetet ábrázol.

Adhatnék a képnek valami symbolikus magyarázatot is. Pl.: A hegy tündére, vagy az Élet útja, vagy a Hajnal, vagy a Virágfakadás – egy lélekzetvételre hűsz ilyen mistikus, symbolikus vagy allegorikus képcímet választhatnék ki, amelyek a szemlélőkben eszméket és ábrándokat ébresztvén fel, néhány elismerő kritikát váltanának ki a poetikus kedélyekből. Ezt sem teszem. Megvallom még őszintén, hogy ez a kép semmi mást nem akar ábrázolni, mint egy aktot és egy domboldalt. Jelenteni meg egyáltalán nem akar semmit. Ennek a képnek semmi köze a filozófiához, a poézishez, a logikához, ennek csak az én lelkemhez és az önök szeméhez van köze.

A szemünkhöz és azokhoz az érzésekhez, a melyek az ön látóidegeinek érzékenysége következtében támadnak fel.

Szóval, ez a kép semmi más nem akar lenni, mint kép.

E ponton engedjék meg, hogy a modern festészet egyik legnagyobb lángelméjének, apostolának és újítójának a képére reflektáljak. Ez Manet világhírű képe: »Reggeli a pázsiton«. Ezen a képen két párisi úr hever a gyepen, mellettük meztelen leány guggol, a háttérben egy társnője fürdik.

Mi ez? A kritikusok (1863-ban) nem tudták belátni, mit keres a mezítelen hölgy az ugyancsak jól kiöltözött urak társaságában. Miféle őrült művészi szépség hozta létre, ezt a soha nem látott képtelen meztelen csoportosítást? Ez a kép vagy a rendőri pornografiák rendőri gyűjteményébe, vagy az elmeorvoszat klinikájára való. De nem csoda – mondta egy-két akadémikus műbíráló – a kép egy forradalmi jelenség, egy egzaltált reformátor produktuma.

Önök is azt mondhatják, hogy rossz példát hoztam fel a magam igazolására. Nos, hát ennek a képnek van egy ősi alteregója. Egy olyan művész kezéből, akit bizonyára nem vádolnak túlságos modernséggel és forradalmi tendenciákkal, Giorgio Barbarelli, Raphael kortársa, aki sokan Raphaelnél nagyobb lángelmének tartanak, a kép pedig a híres Concert a szabadban, amely a Louvre-nak egyik legféltettebb kincse. Két meztelen hölgy, két selyembe, bársonyba öltözött férfiú s a háttérben legelésző nyáj a pásztorral. Vajjon ki hiszi el, hogy Giorgio korában így szoktak concerteket rendezni Itáliában? Ki hiszi el, hogy egy a valóságban végbement jelenetet ábrázol? Ámde mivel a képet a cinquecentóban festették, senkinek se jutott eszébe, hogy Giorgiót secessionizmussal és futurizmussal vádolják. A Louvre-ban járván minden kulturember szép alázattal leveszi a kalapját s a gyerekeinek áhítattal magyarázza azt a képet, amelynek tartalmából maga sem ért egy kukkot sem.

Hát kérem, én megmondom miért festette Giorgio és Manet az előbb említett sujet-eket. Egyszerűen azért, mert megragadta őket az a festői probléma, amelyet egy napsütésben lombok, fatörzsek, selymek refleksiójában álló emberi test kínált. Elbájolta őket az a színszimfónia, melyet az ég kékje, a környezet meleg, bársonyos zöld tónusa és a rózsás, fehéres vibráló és foszforeszkáló selyem fényes akt összehangolásából alakult ki.

Levegőt, vonalakat, színeket, sugarakat és az árnyékban előmlő, összeolvadó fényeffektusokat akartak festeni. Egy színnel és vonalakkal megérezkített impressió: ez a Giorgio és Manet tárgya, semmi más.

Ez az akt a domboldalon sem mond többet. Egy női test a zöldes, sárgás, aranyos, pirosas, lilás fénysugarak tüzeiben, az élő, vibráló és lángoló levegőben egy színes jelenség, más színekben felbontva: ezt akartam megérezkíteni. Sem novellát, sem regényt, sem symbolikus költeményt, egyesegyedül csak színjelenségeket. Azt hiszem, egyéb nem is tartozik hozzám.”

Az írás nagyon határozott művészeti ars poeticának is tűnik. Kevés olyan festő ismert a korszakban, aki ilyen, elméletileg is megalapozott állásfoglalást vetett papírra. Az előadás szövegéből kiderül az is, amit pár nappal korábban Surányi cikke már megemlíttet, hogy a harminc éves művésznő Párizsban kívánja folytatni tanulmányait. Valószínűleg e kiállítása után el is távozott Magyarországról.

Kapcsolata azonban nem szakadt meg szülőföldjével és szűkebb hazájával, Máramaros vármegyével sem. 1910-ben megbízást kapott a megye vezeté-

sétől a Vármegyeháza közgyűlési terme számára Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos portréinak megfestésére.⁶⁴ A megbízással 1910 végére készülhetett el. A műveket hazaküldte Párizsból s komoly előkészületek után 1911. december 30-án díszközgyűléssel avatta fel őket a vármegye. A díszteremben a két alkotást a király és királynő portréival szemben helyezték el. A korabeli tudósítások kiemelik, hogy a Rákóczi-portré esetében Mányoki Ádám „művészi hagyományú beállítását” követte, míg Kossuth esetében „merész eredetiségre törekedett.”⁶⁵ Az egyszerre felavatott három portré közül Deák Ferencét Bartos Hugó festőművész készítette. A művek további soráról semmit nem tudunk, az viszont bizonyos, hogy a területet sújtó többszöri hatalomváltásokat nem vészték át eredeti helyükön, a Vármegyeháza épületében ma kaszinó működik. A Máramarosi Múzeum munkatársainak szóbeli közlése szerint a múzeumba nem kerültek ilyen alkotások.

A házasságukat 1912 januárjában kötötték Londonban, a már idézett, Máramarosszigetről írott levél melléklete szerint.⁶⁶ Ezt alátámasztja a tanulmányom elején már idézett szegedi tudósítás is, amely már házastársakként mutatja be a két művészt. „Kóródy a feleségével a szintén magyar származású Ferentzy Márta festőművésznővel együtt a Salon des Indépendants-ben állított ki legutóbb.”⁶⁷ Közel egy hónappal az első cikk után, 1912. május 26-án talán ugyanaz, a tudósítást küldő szegedi újságíró jelentetett meg hosszabb és tartalmasabb írást a francia fővárosban tartózkodó, a Tisza-partjáról elszármazott művészekről.⁶⁸ A cikk szerzője (feltehetően Szentiványi Gyula) szerint, egy jól körvonalazható szegedi baráti kör jött létre, melynek tagjai rendszeresen találkoztak egymással.

A következőkben sorra veszem írásának művészettörténeti szempontból releváns állításait. Kóródy Elemér és felesége, a Rue de la Gaîté-ben laktak, a Montparnasse temetővel közvetlenül határos utcában, s ebben az időszakban a műtermükben dolgozott a már tíz éve Párizsban élő, mexikói származású festő, Benjamin Coria.⁶⁹ Az általuk bérelt műterem mellett több másik is volt, azokat általában ugyancsak külföldiek, főleg spanyolok, olaszok és oroszok bérelték. A Kóródy-házaspár az utóbbi időszakban hírnevet szerzett magának, több előkelő szalonban állítottak ki. Szegeddel való kapcsolatukat erősítette, hogy egy Balog nevű úr élt a környéken, akivel rendszeresen beszélgettek a városról, illetve az ottani irodalmárokról, úgymint Tömörkény Istvánról vagy Juhász Gyuláról. A többi szegedi származású magyarral általában az ugyancsak sok nemzetiség által látogatott Café l’Avenue-ben futottak össze. Itt általában jelen volt Csáky József szobrász, egy ugyancsak Csáki (!) nevezetű, közelebről nem ismertetett festő, a Montparnasse sugárúton a közelmúltban alapított régiségboltot vezető Brummer József és testvére, illetve a kiskunfélegyházi Holló László festőtanonc is, aki egyébként borús hangulatú képeket fest.

A szegedi lap tudósítója tehát több eddig nem ismert adatot közöl a festő házaspár életéről. Ezek valóságtartalmát azonban szinte lehetetlen ellenő-

riznünk. Állítása szerint például jó kapcsolatban voltak Csáky Józseffel, aki a korszak egyik fontos, korai kubista szobrásza volt. Csáky azonban sem emlékezéseiben⁷⁰ sem egyéb publikációiban sem közölt adatokat a festő házaspárról, míg visszaemlékezéseiben a Szeged város ösztöndíjával Párizsban tartózkodó, általa jelentéktelen festőnek tartott Csejtei Joachim Ferencről viszonylag sokat ír.

Kmetty János, huszonkét éves miskolci festő ugyancsak tanulmányai folytatása végett érkezett a francia fővárosba 1911 januárjában. Így írt a házaspárról önéletrajzában: „Az ígéret földje beváltotta a reményeket. Este már az ösmert Colarossi-iskolába mentem krokizni. Ott megismerkedtem magyarokkal is. Kóródy Elemér és felesége, Ferenczy (!) Márta barátaim lettek. Ott megtudtam a Pellerin-gyűjtemény címét (60 db Cézanne-mű). Márta levelet írt, amint szokás volt, és kaptam belépőt. A gyűjteményt megnézhettem. [...] szombatonként [...] Kóródyékkal kávéházba mentem, ahol Grieg Peer Gyntjét játszotta a kvartett (Solvejg dalát Márta átzokogta, ami hízelgett a zenészeknek.)”⁷¹

Az 1908 januárjában alapított Matisse Akadémia és az ott megforduló magyar művésznövendékek⁷² kérdése is igen érdekesítő terület, hiszen viszonylag kevés a pontos adat róluk, s a kialakult képet is inkább Gertrude Stein negatív beállításában ismerte sokáig a művészettörténeti szakma.⁷³ Először talán Dévényi Iván cikke próbálta meg összegyűjteni a Matisse mellett megfordult magyar festők névsorát.⁷⁴ A kérdés legutóbb a Magyar Vadak kiállítás kapcsán került újra a kutatás előterébe. Barki Gergely vette számba a fiatal magyar művészek által látogatott művészeti iskolákat, így Matisse Akadémiáját is.⁷⁵ A magyar „fauve-ok” közül Czóbel Béláról és Berény Róbertről nem bizonyítható, hogy Matisse-tanítványok lettek volna, nem zárható ki azonban, hogy alkalmanként – vagy a csütörtöki fogadónapokon – bejártak a műhelybe. Ferentzy Mártáról viszont határozottan kijelenthetjük, hogy 1910 tavasza, áprilisa a legkorábbi időpont, amikor megkezdhette itten tanulmányait. Talán Brummer Józseffel való személyes ismeretsége is közrejátszott a Matisse-iskola választásában. Barki Gergely tanulmánya is hangsúlyozza, hogy Matisse Akadémiáján a művészképzés hagyományos formákban zajlott. Az iskola látogatása nem feltétlenül jelentette a mester festészeti elveinek elfogadását. Nem elképzelhetetlen tehát, hogy a Matisse-iskola látogatásának időszaka egybeesett a máramarosszigeti vármegyeháza számára kivitelezett arcképek elkészülésének idejével.

Az idézett életrajzi feljegyzésben Henri Matisse mellett Maurice Denis, Félix Vallotton, Jean Metzinger, Henri Le Fauconnier neve szerepelt a listán.⁷⁶ Közülük Jean Metzinger és Le Fauconnier a Rue Val de Grace-ben működött La Palette nevű szabadiskolának voltak a korrigáló tanárai. Itt általában a délutáni órákban rajzoltak a növendékek. Náluk megfordult Csáky József és Szobotka Imre is.⁷⁷ A szobrász visszaemlékezéseiben a következőket találjuk az iskoláról és az ott korrigáló mesterekről. „Egy bizo-

nyos MacNeil nevű skót szabadiskolát nyitott a Val de Grâce utcájában. A délutáni órákra Metzinger és Le Fauconnier-t szerződtette tanárnak. Délelőtt Jacques-Émile Blanche jött korigálni. Nem tudtam volna fizetni, hogy ott dolgozhassak. Valaki – nem tudom már, hogy ki – Szobotkát és engem úgy mutatott be MacNeil-nek, mint két fiatal kubistát. Ezért ingyen felvett minket, mert ez jó reklámot jelentett az iskolájának. [...] Metzingerrel és Le Fauconnier-vel nagyon jó barátságban voltunk. Le Fauconnier rendszeres fogadást tartott otthon. Sok fiatal jött el hozzá. A La Palette akadémián korigálta később a rajzokat és szüntelenül morgott a kubisták »zavaros elméleteiről.«⁷⁸ Csáky József szavai és későbbi értékelése is jól mutatja, hogy milyen fontosságot tulajdonított saját szemlélete formálódása szempontjából is a La Palette iskolának. A két korigáló mestert, Metzinger-t és Le Fauconnier-t Ferentzy Márta és Kóródy is feltüntette mesterei között. Feltételezésem szerint mindketten látogatták a La Palette iskolát.

Ebből az időszakból maradt fenn Ferentzy Márta Salon des Indépendants tagsági kártyája.⁷⁹ Ez alapján megállapítható, hogy a festőnő 1910. december 31-én lépett be Salon tagjai közé, egy nappal máramarosszigeti festményei ünnepélyes felavatása után. A belépéskor természetesen még lánykori nevét adta meg, az montparnasse-i 22 Rue Delambre címmel. A későbbiek folyamán a kártyára grafitceruzával írták rá férje nevét illetve másik címüket, 9 Rue Campagne-Première.

A Salon des Indépendants-ben Ferentzy Márta először tehát a következő évben, 1911 júniusában állította ki hat művét.⁸⁰ A címadás alapján a hat mű közül kettő akt, egy csendélet volt. Az akt a párizsi modernizmus egyik kedvelt témája volt, a magyar vadak korai munkásságában is jelentős művekkel van jelen az aktfestészet. Ferentzy Márta ezek mellett három tájképet is kiállított. Az első képcímben szereplő városka, *Saint-Cloud* Párizs egyik külvárosa, feltehetően ott készült a kép. *Carantec* is kisváros, de a Breton-félsziget északi oldalán, népszerű kirándulóhely. A harmadik címe *Breton tájkép*. Bizonyára egy, az első világháború előtt Franciaországban élő, tanuló fiatal művészek között szokásos, Párizsból Bretagne-ba tett tanulmányút vagy kirándulás emlékét őrzik e művek.

A következő 1912-es Salon des Indépendants-on⁸¹ még lánykori nevén állított ki, három közelebről nem megjelölt *Tanulmány* című képet. Férje, Kóródy is ugyancsak cím nélkül küldte be munkáját. Ekkorra már mindkettőjüknek ugyanaz, a fent említett montparnasse-i Rue Campagne-Première 9. volt a címe. Sőt ezt a címet jelölte meg Holló László is, aki három Akttanulmányt küldött a kiállításra.⁸² Ez esetleg közös műteremet jelenthetett, vagy egy soklakásos épület más részeit bérelték. Ezen a kiállításon a magyar művészek szép számban vettek részt, többek között Galimberti Sándor, Dénes Valéria, Réth Alfréd és Hatvany Ferenc is.⁸³

Egy évvel később 1913. március 19-én nyílt meg a 29. Salon des Indépendants kiállítása, amelyen csak Kóródy Elemér vett részt. Részvétele azonban

nem volt hiábavaló, hiszen Apollinaire figyelmét is felkeltette műveivel. A kiállításon két akttal és egy portréval vett részt, ám ezeket a műveket sem ismerjük, reprodukciójuk sem maradt fenn. Az utókor által is emlegetett magyar művészek közül jelen volt a kiállításon a festőházaspár barátja, Csáky József, a Dénes-Galimberti házaspár, Réth Alfréd, Szobotka Imre, Farkas István és a később Kóródyval együtt emlegetett Késmárky Árpád is. A névsor igen impozáns, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a felsoroltak többségének esetében művekkel tudjuk bizonyítani: ebben az időben a kubizmus formavilágának elsajátításával kísérleteztek, több-kevesebb sikerrel. A Ferentzy–Kóródy házaspár a következő, utolsó „békebeli” Salon des Indépendants-on már nem vett részt, nem tudjuk milyen ok miatt. Magyarországon két esetben is kiállító művészekként említik őket a források.

A Nagybányai Festők Társasága által 1912 augusztusában szervezett jubiláris, nagybányai képkiallítás katalógusában Kóródyne Ferentzy Márta néven először szerepel.⁸⁴ Magát a kiállítást Börtsök Samu és – a festőnő volt tanára – Réti István szervezte. Kóródyne Ferentzy Márta 1909-re datált tájképe a kiállítás 127. tételeként volt látható a nagybányai Állami Elemi Népiszkola kiállítási célokra felhasznált termének falán. A kiállításon szereplő kép tulajdonosaként a festőnő édesapja, Ferentzy Béla volt megjelölve, s mint a datálás alapján is biztos, még a párizsi tartózkodása előtt keletkezett. A tárlatról beszámoló egyik tudósítás dicséri munkáját – sok más művésszel együtt.⁸⁵

A másik kiállítás a Szegedi Képzőművészeti Egyesület 1914. évi, sorozatban tizenötödik tárlata volt, a szegedi Kultúrpalota, ma Móra Ferenc Múzeum épületében. Kóródy Elemér már többször idézett, egyetlen ismert levelét is valószínűleg e kiállítás kapcsán írta Máramarosszigetről, a tárlatot megelőző időszakban.⁸⁶ Kóródy a levélben tudatja az ismeretlen címzettel, hogy szeretne részt venni a kiállításon. Nyilasy Sándornál, egykori felfedezőjénél és Simonka Györgynél, Szegedre kerül párizsi barátjánál már érdeklődött, de nem sikerült megtudni, hogy mikor lesz a kiállítás megnyitója. A szegedi kiállításon 1914 májusában végül mindketten részt vettek műveikkel. Kóródy Elemér „Tanulmányfej” és „Müteremben” című olajfestményeivel, míg felesége „Eső előtt”, „Plain-air”, „Breton falu” című műveivel.⁸⁷ A szegedi Somogyi József Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményben Kukovetz Nana⁸⁸ tulajdonosi bejegyzésével ellátott kiállítási katalógus található meg. A festőnő Kóródy Elemér nevének első említése mellé feljegyezte: *Szegedi Fodor u. 35.* Az egykor Juhász Gyulának is otthont adó, ma róla elnevezett utcát talán a festő valamikori lakhelyként jelölhette meg a Párizsban 1906 és 1911 között több évet eltöltő szegedi festőnő. Emellett kis x-eket rakott az által fontosnak vélt képek mellé, megjelölve a házaspár összes kiállított művét. A kiállításról írott kritikák nem túl pozitívan említik a festő házaspárt. „Kóródy Elemér és neje, Ferentzy Márta bizonyára többet tudnak, mint amit ezen a tárlaton bemutatnak. Különösen Kóródy nincs a hírnevé-

hez méltóan képviselve, Kóródynének egy szép bretagne-i tájképe és egy oláh lányról festett portréja érdemel említést.” A cikk szerzőjének véleménye határozott, a szegedi újságok által sikeres párizsi művészként beállított Kóródy munkája csalódást keltett az ismeretlen kritikusban.⁸⁹ A másik fontos információ, hogy felesége „Eső előtt” vagy „Plain-air” című képe közül valamelyik román paraszttasszonyt ábrázolt. A címek alapján kissé meglepő, de elképzelhető hogy a katalógus számára megadott címek végül nem fedték pontosan a később kiállított műveket illetve esetleges csere lehetőségét sem zárhatjuk ki. Az viszont szinte biztos, hogy otthon, Máramarosszigeten festette a képet, s talán 1914 nyarán, amikor tehát az egyetlen fennmaradt levél is keletkezhetett. A szegedi kiállításról szóló többi írásból nem tudunk meg lényegesebbet a két művész munkáiról.⁹⁰

Kóródy Elemér kapcsolata a szegediek mellett a hódmezővásárhelyiekkel sem szakadt meg a teljesen. Tornyai Jánosnak a nyolcvanas évek végén előkerült naplójeljegyzéseiből tudjuk, hogy levelezett Kóródyval 1913 első hónapjaiban.⁹¹ Egy Kóródynak írott levélfogalmazványa teljes egészében fennmaradt. Tornyai célja az volt, hogy az egykori cseléd lányából lett festőt, Kovács Márit elvigye Párizsba és ott bemutassa művészetét. Ezen terve megvalósításához kérte Kóródy Elemér segítségét. Tornyaiék útja végül nem valósult meg. Viszont Kovács Márinak az 1913-as év végén rendezett hódmezővásárhelyi gyűjteményes kiállítása katalógusában Tornyai szerepeltette Kóródy nevét. Ide a vásárhelyi festő a számára fontos és mérvadó emberek nyilatkozatait, véleményeit gyűjtötte össze Kovács Mária egyszerű, „fél-naív” munkáiról.⁹² Kóródy véleménye Tornyaiét nagy mértékben alátámasztja: „A Mária képei oly delikát dolgok, hogy csak Páris tudná azokat igazán élvezni.” A többi nyilatkozóról (Mednyánszky László⁹³, Rippl-Rónai József⁹⁴) tudjuk, hogy látták legalább egyszer Kovács Mária képeit, így felmerülhet a kérdés, vajon Kóródy hol és mikor láthatta ezeket a műveket, vagy esetleg úgy nyilatkozott róluk, hogy nem is látta őket.

A szegedi kiállítás megnyitása után alig két hónappal következett a drámai fordulat: kitört a világháború. Ekkor valószínűleg ők is elhagyták Franciaországot, mint a magyar művészek nagy része. A háború utolsó évében biztos, hogy Magyarországon tartózkodtak. Ferentzy Márta 1918 májusában küldött az Országos Képzőművészeti Társulat által a Szépművészeti Múzeumban szervezett Tavaszi Tárlatra „Öregasszony” címmel művet.⁹⁵ A kiállítás tárgymutatójában laccímként az eperjesi Árok utcát jelölte meg. A szülőfalujához, Girálthoz legközelebb eső nagyobb településen talán a Ferentzy család birtokolt ingatlant, ezért tartózkodott akkor ott. A kiállításról megjelent kritikák közül például a *Nyugat* kritikusa, Bálint Aladár emelte ki az „ismeretlen” festőnő munkáját.⁹⁶ „Mindezeknél a hideg unott arcoknál közvetlenebb, őszintébb egy ismeretlen festőnő: Kóródy Ferentzy Márta képe (Öregasszony). Friss színek, tömör szerkezet, igazán jól megfestett vászon.” Bálint feljegyzése is bizonyítja, hogy a festőnő neve teljesen ismeretlen volt Magyarországon, még 1918-ban is.

Néhány hónappal később, a háborús összeomlás és a spanyolnátha-járvány erős terjedésének időszakában azonban már halálhírukról tanúskodik az akkor már rendszertelenül megjelenő máramarosszigeti sajtó. A halálozás rovatban áll a rövid gyászközlemény: „Özvegy kóródi és tusnádi Kóródy Elemérné szül. Ferentzy Mártha festőművésznő egy héttel ezelőtt hirtelen elhalt és hűségesen ápolt és szeretett férjét követve, f. hó 23-án Ungváron elhunyt. Mint a hitvesi hűség és önfeláldozó szeretet mintaképét veszi körül az el nem múlt emlékezet. Az elhunytban Ferentzy Béla máramarosszigeti határrendőrségi főtanácsos leányát gyászolja. Temetése Ungváron volt az egész város mély részvéte mellett s a Kálvárián lévő sírkertben férje mellett helyezték örök nyugalomra.”⁹⁷

A *Pesti Napló* közölte azt is három nappal korábban, hogy mindketten a spanyolnátha-járvány áldozatai lettek.⁹⁸ Mint látható Ungváron érte őket a halál, feltehetően még mind a mai napig ott nyugszanak. Haláluk óta döbbenetes módon elfelejtette őket az utókor. Nagyon fontos lenne, hogy a közeljövőben előkerüljenek művek, melyek alapján munkásságukra több fény vetülne. Vajon milyenek voltak Kóródy azon művei, melyek Apollinaire figyelmét is kiérdemelték, vagy azok, melyeket a legmodernebb művészeti irányzatokat képviselő művekként tartottak számon az amerikai kontinensen. További kérdés, hogy miként lehetne a jövőben esetlegesen előkerülő műveket a magyar, francia modernizmus kontextusába illeszteni a tanulmányban összegyűjtött írott források ismeretében. A művek előkerülésére természetesen nagyon kicsi az esély, lényegében mindkettőjük részéről.

JEGYZETEK

¹ A tanulmány írásának időszakában feltűnt a műkereskedelemben egy Ferentzy Márta szignóval jelzett, „Férfi vörös zubonyban” című festmény, (olaj, vászon, 92x72 cm, j.b.l.: M. de Ferentzy Paris 02.) Először 2007 decemberében szerepelt a Belvárosi Galéria és Aukciósház aukcióján, majd 2008 decemberében a Kieselbach Galéria és Aukciósház téli képárverésén tűnt fel. (Reprodukálva: *Téli képaució. 2008. december 19.* Kieselbach Galéria és Aukciósház, 2008. 232. tétel. 280.) A kép szignója a jobb felső sarokban M. de Ferentzy Paris 02. (A katalógus leírásban helytelenül az ismert család cz-vel írt családneve szerepel.) Ferentzy Márta 1910-ben ment Párizsba, így az 1902-re utaló pá-

rizsi szignó megkérdőjelezhető. Felmerül az a lehetőség is, hogy eredetileg 1912-es szignó volt és sérülés miatt nem jól olvasható.

² Martin Birnbaum (1878–1970) műkereskedő, művészettörténész, művészeti író, Miskolcon született, de még gyermekkorában, 1883-ban kivándoroltak az Amerikai Egyesült Államokba. New Yorkban élt, jelentős műgyűjteménnyel is rendelkezett. Kiterjedt levelezést folytatott az amerikai művészeti közelet szereplőivel.

³ BARKI Gergely: *A magyar művészet első reprezentatív bemutatkozása(i) Amerikában.* In: *Nulla dies sine linea. Tanulmányok Passuth Krisztina hetvenedik születésnapjára.* (Szerk.: BEREZC Ágnes–L. MOLNÁR

- Mária-TATAI Erzsébet.) Budapest, 2007. 99–113. A kiállítással kapcsolatban: 109.
- ⁴ *Catalogue of an Exhibition of Contemporary Graphic Art in Hungary, Bohemia, and Austria*. With introductory essays by Martin BIRNBAUM. The Art Institute of Chicago, March 5th – April 1st 1914. (A katalógus digitalizált változata megtalálható a chicagói Art Institute honlapján is.) Köszönöm Barki Gergelynek, hogy felhívta figyelmem a katalógusra.
- ⁵ Uo. 12. A szöveg eredeti változata: „Alfréd Réth, a remarkable Post-Impressionist, went to French Capital after leaving Nagybánya, and has since had an exhibition in Berlin under the direction of Walden, the editor of the »Sturm«. Kóródy, Csáky, and Késmárky are ardent believers in Picasso's theories, and with the help of the ingenious Guillaume Apollinaire, poet and art critic, they are already setting in Paris by the ears. Késmárky created a mild sensation there with his »Crucifixion«, in which he carried the principles of Cubism into the domain of religious art.”
- ⁶ Guillaume APOLLINAIRE: *Chroniques d'Art (1902–1918)* Textes réunis avec préface et notes par: L.-C. BREUNIG. Paris, Gallimard, 1960.
- ⁷ Uo. 296. A szöveg eredeti változata: „Szobotka fait d'intelligents efforts. De Chagall, Adam et Ève, une grande composition décorative [...] Citons encore dans cette salle. Korody, digne d'intérêt, Bolz, Tobeau, Dunoyer de Segonzac, Mlle Alice Bailly, Marcoussis: Violons.”
- ⁸ Uo. 304. „Korody: efforts très digne d'intérêt. Bolz: effort très intéressant.”
- ⁹ Hans Bolz (Aachen, 1885 – Neuwittelsbach, 1918) német szobrász, grafikus, karikatúrista, illusztrátor. 1905 és 1908 között Düsseldorfban, 1908 és 1914 között Párizsban tanult és dolgozott. Mind a kubizmus, mind a német expresszionista irányzatok hatottak munkásságára. Katonaként részt vett az I. világháborúban, 1917-ben egy gáztámadás során megvakult. Kölnben telepedett le, élete végén nagyrészt megsemmisítette munkáit.
- ¹⁰ Marc Chagall: Ádám és Éva, 1912, olaj, vászon, j.b.l.: Chagall 912, City Art Museum of Saint Louis (Missouri, USA) Reprodukálva: Franz MEYER: *Marc Chagall. Life and work*. New York, Henry N. Abrams, 1964. 182.
- ¹¹ Christian Brinton (1870–1942) művészeti író, kritikus, kurátor. Tagja volt a Panama-Pacific International Exposition szervezőbizottságának. Közel kétszáz tanulmánya és tucatnyi könyve jelent meg, főleg a 19 és 20. századi modern amerikai és európai művészetről. Amerikai művészek számára az európai művészet értékeit tartotta megismerendőknek és elsajátítandóknak, a modern művészeti mozgalmak elkötelezett híve volt. Hagyatékát a Philadelphia Museum of Art és az Archives of American Art őrzik.
- ¹² Christian BRINTON: *Impressions of the Art at the Panama-Pacific Exposition*, New York, John Lane Company, 1916. A könyv teljes szövege a világhálóról is elérhető: (2008. 11. 08): www.books-about-california.com/Pages/Impressions_PPIE/Impressions_PPIET_ttle.html.
- ¹³ A szöveg eredeti változata: „The manifest intention was to have offered a more or less inclusive survey of contemporary Hungarian artistic activity, yet for one reason or another this was scarcely achieved. The group of sketches by Rippl-Rónai did not fail to disappoint those already familiar with this brilliant creative colourist's achievement. Csók István fared somewhat better, but one missed Réti István, Perlmutter Izsák, Czóbel Béla, and other names of kindred importance. Réth, Késmárky, Kóródy, Csáky, and numerous talented young radicals whose work is as well known in Berlin and Paris as it is in Budapest, were also absent. The physiognomy of current Hungarian painting as presented at the Panama-Pacific Exposition was in short varied but incomplete. The public was hardly able to divine from this particular offering the true significance of modern Magyar art.”
- ¹⁴ *Société des Artistes Indépendants. Catalogue de la 27ème Exposition. Baraquements du quai d'Orsay, au Pont de l'Alma. Du 21 Avril au 13 Juin*, Paris, 1911. Közölve: Magyar festők a Salon des Indépendants kiállí-

- tásain (1905–1914). Feldolgozta: KÁRAI Petra. In: *Magyar vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914*. (Szerk.: PASSUTH Krisztina – SZÜCS György.) Kiáll. kat. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2006. 322–325.
- 15 Az alábbi számokon és címekkel szerepeltek művei: 2203 Nu (Akt), 2204 Carantec, 2205 Paysage breton (Breton táj), 2206 Saint-Cloud, 2207 Nu (Akt), 2208 Nature morte (Csendélet).
- 16 *Société des Artistes Indépendants. Catalogue de la 28ème Exposition. Baraquements du quai d'Orsay, au Pont de l'Alma. Du 20 Mars au 16 Mai, 1912*. Paris, 1912. Ferentzy Márta az 1134–1136 közötti számú művek szerzője, míg Kóródy 1803–1805 közötti számú képeket állította ki.
- 17 Bottlik Tibor (1884–1971) festő, grafikus. A temes vármegyei Fehértemplomban született, Boksánbányán (Bocşa Montană, Románia) hunyt el. Gazdag családból származott, 1903–04-ben Bécsben és Münchenben tanult, Párizsban 1907 és 1914 között élt, majd hazaköltözött Resicabánya melletti Boksánbányára, ahol élete hátralevő részét töltötte. Az 1940-es évek végén, az államosítás előtt a resicabányai múzeumnak adta munkássága nagyrészét.
- 18 *Société des Artistes Indépendants. Catalogue de la 29ème Exposition. Baraquements du quai d'Orsay, au Pont de l'Alma. Du 19 Mars au 20 Mai, 1913*. Paris, 1913. Kóródy kiállított műve: 1693 Nu (Akt), 1694 Nu (Akt), 1695 Portrait (Porté).
- 19 *Szegedi művész sikere Párizsban*. In: *Szegedi Híradó*, LV. évf. 1912. ápr. 30. 101. sz. 6.
- 20 Kóródy Elemér levele ismeretlen személynek, Máramarosziget, 1914 (?), Magyar Nemzeti Galéria Adattár, 980/1920.
- 21 Adatszolgáltatás lexikon-szócikkhez, Kóródy Elemér írása, MNG Ad. 979/1920.
- 22 *Almanach. (Képzőművészeti Lexikon)*. (Szerk.: DÉRY Béla–BÁNYÁSZ László–MARGITAY Ernő.) Budapest, 1912. 165. (Nemzeti Szalon Almanachja)
- 23 *Művészeti Lexikon*. (Szerk.: ÉBER László.) I. köt. Budapest, 1935. 583.
- 24 SZENDREI János–SZENTIVÁNYI Gyula: *Magyar képzőművészek lexikona*. Budapest, 1915.
- 25 Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára. 11/a. fond 37. köt. Szeretném megköszönni Kiss József Mihály levéltáros segítségét, aki az egykori Mintarajziskola és Képzőművészeti Főiskola beiratkozott diákjainak anyagait is kezeli.
- 26 Köszönettel tartozom Apró Ferencnek e kérdésben és számos más, szegedi vonatkozású kérdésben nyújtott segítségéért. A Kóródy Elemér szegedi gimnáziumi tanulmányaival kapcsolatban felmerült annak lehetősége is, hogy a Kóródy megváltoztatott, magyarosított név lehet, ám erre semmilyen dokumentumban nincs utalás.
- 27 KISS Lajos: *Vásárhelyi művészet*. Budapest, 1957. 166.
- 28 Az 1888-ban Hódmezővásárhelyen született Darvassy István sorsa jól ismert, 1907 nyarán felvételizett először a budapesti Képzőművészeti Főiskolára, ahová 1908 szeptemberében felvették. Öt évvel később, 1912 nyarán végzett rajztanárként. Hódmezővásárhelyre 1914-ben került vissza, amikor rajztanári állást vállalt. Mint az 1913 nyarán írt, az MNG Adattárban őrzött önéletrajzából kiderül, közvetlenül a Mintarajziskola elvégzése után a Kecskeméti Művésztelepre mehett több rajztanár és művésznövendék hallgatótársával együtt nyári szabadiskolai gyakorlatra. Később főként Budapesten élt, 1960-ban hunyt el, festői munkásságának darabjai számos magyar köz- és magángyűjteményben megtalálhatók.
- 29 Kiss: I.m. 182. Kiss Lajos könyvében való előfordulás miatt sorolta fel a vásárhelyi művészek között Kóródyt később: AMBRUS Tibor: *A vásárhelyi művészet múltja 1904–1954*. Kortárs, XII. évf. 1986. 1. sz. 203–314.
- 30 Tornyai János: Bercsényi Miklós, 1907–08, olaj, vászon, 289x170 cm, j.j.l.: Tornyai, Hódmezővásárhely, Városháza.
- 31 Kiss: I.m. 206.
- 32 MKE Lt. 1/a. 6. Az 1909. szept. 11-i tanári értekezlet jegyzőkönyve. Kóródyval egyszerre nyert felvételt rajztanár-jelöltnek Dobrovics Péter, Dorogi Imre és Réh (Rév helyi) Elemér is.
- 33 MKE Lt. 1/a. 6. 1910. jún. 18-i tanári értekezlet jegyzőkönyve. (Az ülésen Szinyei Merse Pál elnökölt, a jegyzőkönyv-vezető Erdőssy Béla volt.) A jegyzőkönyvben fennmaradt feljegyzés szerint: „Az értekezlet

- első tárgya az évi eredmény átvizsgálása, amelynek kapcsán a tanári testület a következő határozatot hozta: [...] Juhász Ernő, Koródy Elemér; [...] rajztanító- és rajztanárjelöltek [...] jövő évre föl nem vehetők. A határozat alapjául az illetők eredménytelen munkálkodása szolgált általában.*"
- ³⁴ MTA MKI Ad. MDK-C-II-453-454. Rudnay Gyula levele Endre Bélának, Budapest, 1910. március 24. és április 17.
- ³⁵ A megbízás megvalósult, ám a megbízóval való konfliktus miatt végül nem olyan formában, ahogy eredetileg tervezték. Erről lásd: TÓTH Károly: *Hódmezővásárhelyi művészek 1900–1914.* (Szakdolgozat) 2007, ELTE BTK Művészettörténeti Intézet Könyvtára, Ltsz.: 1153. 87–90.
- ³⁶ RÉTI István: *A nagybányai művésztelep.* (Sajtó alá rend. és szerk.: CSORBA Géza.) Budapest, 2001. 167. A Nagybányán tartózkodott festők névsorát SZÜCS György állította össze.
- ³⁷ A témáról legutóbb lásd: BARKI Gergely: *A vaddá válás evolúciója Czöbel Béla korai portréin.* In: *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914.* (Szerk.: PASSUTH Krisztina–SZÜCS György.) Kiáll. kat. Magyar Nemzeti Galéria, 2006. 201–216.
- ³⁸ Ez az adat is megtalálható a Tiberiu ALEXA–Traian MOLDOVAN–Mihai MUSCĂ: *Centrul artistic Baia Mare 1896–1996.* Baia Mare, Muzeul Județean Maramureș, 1996. kötet 102. oldalán, 1902 és 1918 közötti nagybányai művészlistában. A 289. számon szereplő Koródy Elemér neve mellett az 1906-os évszámot tüntetik fel a szerzők. Uo. 101. Ferentzy Mártha (!) neve mellett az 1909-es évszám szerepel. Köszönöm Jurecskó Lászlónak, hogy felhívta a figyelmem a kötetre.
- ³⁹ *A nagybányai festőkolónia.* Nagybányai Hírlap, 1910. aug. 14. III. évf. 33. sz. 4. Újraközölve: *A nagybányai művészet és művésztelep a magyar sajtóban 1910–1914.* (Szerk.: TÍMÁR Árpád.) Miskolc, Mission-Art Galéria, 2000. 9. 28.
- ⁴⁰ MTA MKI MDK-C-I-17/1117 Az adatot Barki Gergelynek köszönöm.
- ⁴¹ MKE Lt. 11/a. 37. köt.
- ⁴² Az 1899/1900-as tanévben bevezetett rendkívüli hallgatói státuszt az említett 1902/1903-as tanévben 20 nőhallgató kapta meg. Erről lásd: BICSKEI Éva: *Nők az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda- és Rajztanárképzésében, 1871 és 1908 között.* In: *A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig.* (Szerk.: BLASKÓNE MAJKÓ Katalin–SZÓKE Annamária.) Budapest, 2002. 223–242. Az adatokat lásd: 240–242.
- ⁴³ Koródy Elemér idézett levele (20. jegyzet).
- ⁴⁴ Köszönöm Zsákovits Ferenc és Tokai Gábor segítségét, akik a Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztályán végezett kutatásaimban segítettek. A gyűjteményében Ferentzy Magdától három rézkarcot őriznek, melyeket még a Szépművészeti Múzeum vásárolt tőle, egy hallgatói kiállítás alkalomával. A katalógusban Kóródyként volt feltüntetve hosszabb ideje, de a most folyó kutatások igazolták, hogy két különböző művésznőről van szó.
- ⁴⁵ *A mintarajziskola kiállítása.* Független Magyarorszáig, 1905. márc. 7. 11. Köszönöm Tímár Árpádnak, hogy adatgyűjtéséből rendelkezésemre bocsátotta e cikket.
- ⁴⁶ *A Nemzeti Szalon 1905. évi tavaszi és III-dik grafikai kiállításának katalógusa.* Budapest, 1905. 36. Ferentzy Mártha (!): Máramarosszigeti részlet. Kat. sz. 254. Ára 160 korona. A kiállításon részt vett műveivel többek között Egry József, Ferenczy Károly, Gulácsy Lajos és Rippl-Rónai József is.
- ⁴⁷ *Művészeti kiállítás.* Máramaros, 1907. márc. 28. XLIII. évf. 4.
- ⁴⁸ *Művészeti kiállítás.* Máramaros, 1907. márc. 31. XLIII. évf. 4.
- ⁴⁹ Uo.
- ⁵⁰ HALMI Bódog: *Levél a máramarosi tárlatról.* Máramarosmegye, 1907. ápr. 3. IV. évf. 3.
- ⁵¹ Uo.
- ⁵² *Műtárlat Máramarosszigeten.* Budapesti Napló, 1907. ápr. 3. 9. Köszönöm Tímár Árpádnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a cikket.
- ⁵³ *A Nemzeti Szalon első máramarosszigeti kiállításának katalógusa. XXXIII-ik vidéki kiállítás. 1908. február 9-től 16-ig.* Máramarossziget, 1908.
- ⁵⁴ *A mi művészeink a Nemzeti Szalonban.* Máramaros, XLIV. évf. 1908. február 8. 11. sz. 2–3.

- ⁵⁵ Uo. A városhoz kötődő művészek közül részt vettek még: „Három jó képpel szerepel Gazdag János, ezek egyike A huszti vár télen, a másik kettő pedig a környéket megörökítő vízfestmény. Részt vesznek azonkívül Daubner Pál, Kádár Géza és Rochlitz.” Közülük Kádár Géza vált később a nagybányai művésztelep megbecsült tagjává, először épp ebben az évben, 1908-ban járt ott.
- ⁵⁶ HALMI Bódog: *A Nemzeti Szalon tárlata*. Máramaros, XLIV. évf. 1908. február 9. 12. sz. 1–2.
- ⁵⁷ *A Nemzeti Szalon első máramarosszigeti kiállításának katalógusa. XXXIII-ik vidéki kiállítás. 1908. február 9-től 16-ig*. Máramarossziget, 1908. 13. Ferenczy (!) Márta: Téli borulás, olajfestmény, 200 K.; Udvarrészlet hóban, olajfestmény, 200 K.; Férfitanulmány, olajfestmény, 300 K. (243–245. kat. sz. alatt.)
- ⁵⁸ Szücs György névjegyzékében: i. m. 168.
- ⁵⁹ LYKA Károly: *Festészeti életünk a Milleniumtól az első világháborúig 1896–1914*. Budapest, 1953. 107. Itt Lyka, mint Nagybányára látogató festőművésznőket tárgyalja Kóródy Elemérné Ferentzy Mártát és Fejérváry Erzsit, akik később mindketten Matisse tanítványai lettek.
- ⁶⁰ *A Nemzeti Szalon második nyíregyházi műkiállításának műkatalógusa. XXXIX-ik vidéki kiállítás*. Nyíregyháza, 1909. Ferentzy Márta művei: 11. Kat. sz. 142. Ferentzy Mártha: Boglyák, of. 100 K.; Kat. sz. Ferentzy Mártha: Técsői erdő, of. 100 K. A kiállításon ki volt állítva Orbán Dezső „Utca Párizs külvárosában” című olajképe is.
- ⁶¹ DEMJÉN Zoltán: *Ferentzy Márta képhiállítása. (Máramarosszigeten 1910. március 1–7.)* Nevelés (Máramarosi tanügy), XXVII. évf. 1910. április, 8. szám. 178–180.
- ⁶² (Sm.) [SURÁNYI Miklós, az újság felelős szerkesztője]: *Ferentzy Mártha kiállítása*. Máramaros, XLVI. évf. 1910. március 6. 19. sz. 1–3.
- ⁶³ FERENTZY Márta: *Naturalizmus és impresszionizmus*. Máramaros, XLVI. évf. 1910. március 10. 20. sz. 1–3.
- ⁶⁴ *Díszközgyűlés – II-ik Rákóczi Ferencz, Kosuth Lajos és Deák Ferencz arcképek leleplezése. – Máramarossziget, december 30.* Máramaros, XLVII. évf. 1911. január 1. 2–4.
- ⁶⁵ Uo. 2.
- ⁶⁶ Lásd 21. jegyzet
- ⁶⁷ *Szegedi művész sikere Párizsban*. Szegedi Híradó, LV. évf. 1912. ápr. 30. 101. sz. 6.
- ⁶⁸ *Szegediek – Párizsban. Egy-két művészlól és monsieur Balog-ról. – Dankó Pista nótája a Café l’Avenue-ben*. Szegedi Híradó, LV. évf. 1912. május 26. 122. sz. 8–9. Apró Ferenc szegedi helytörténész feltételezése szerint a cikkek írója, az akkor Szegeden újságíróként dolgozó Szentiványi Gyula volt. Ezúton is köszönöm Apró Ferencnek a tanulmány megírásához adott információkat és támogatását.
- ⁶⁹ Bejnamin (Victor) Coria. A 19. század végén született a mexikói Orizabában, Veracruz államban. 1903-tól A. Fabrés tanítványa volt Párizsban. 1915 és 1928 között Londonban élt, 1914 és 1923 között tagja volt a London Group nevű, a modern művészeti törekvéseket támogató művészegyesületnek. Később visszatért szülőhazájába, ahol a mexikóvárosi Académia de Bellas Artes tanára lett, számos mexikói festő mestere volt. A spanyol nyelvű szakirodalomban általában a Diego Rivera körül csoportosuló mexikói muralisták egyik képviselőjeként emlegetik.
- ⁷⁰ CSÁKY József: *Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből (1904–1914)*. (Ford.: KRÉN Katalin.) Budapest, 1972.
- ⁷¹ KMETTY János: *Önéletrajz*. In: *Kmetty János írásai. Festő voltam és vagyok*. Budapest, 1976. 69–71. (Kmetty 1972 júniusában írta ezt az önéletrajzát.) Külön figyelmet érdemlő részlet, hogy a szegedi újság tudósítója is megemlíti, hogy a kávéházban Kóródyék szerettek Grieget hallgatni.
- ⁷² Az Académie Matisse német és magyar hallgatóiról: BAJKAY Éva: *Magyar és német kapcsolatok Matisse nyomán*. In: *Nulla dies sine linea. Tanulmányok Passuth Krisztina hetvenedik születésnapjára*. 2007: 90–98. Különös tekintettel: 93.
- ⁷³ Gertrude STEIN: *Alice B. Toklas önéletrajza*. (Ford.: SZOBOTKA Tibor.) Budapest, 1974.
- ⁷⁴ DÉVÉNYI Iván: *Henri Matisse magyar kapcsolatai*. Forrás, 7. évf. 1975. okt. 10. sz.

- 79–80. Dévényi felsorolás szintjén már említette a Matisse-tanítványok között Ferentzy Mártát korábban is, Czóbel Bélát köszöntő cikkében: DÉVÉNYI Iván: *Czóbel Béla 80 éves*. Vigilia, XXVIII. évf. 1963. aug. 6. sz. 502–503. Dévényi fentebbi cikkében hivatkozik Réz Pál Apollinaire-ről írott könyvére. (RÉZ Pál: *Apollinaire világa*, Budapest, 1974.) Réz Pálnak tűnt fel talán először Magyarországon, hogy a francia költő az 1913 Salon des Indépendants-ról írott kritikájában Dénes Valéria, Galimberti Sándor és Réth Alfréd mellett említést tesz az ismeretlen Kóródy Elemérről is.
- 75 BARKI Gergely: *A Juliantól Matisse akadémiájáig. A „Párizsba gravitáló művészgeneráció” tagjai*. In: *Magyar Vadak*. Kiáll. kat. 2006. 85–94.
- 76 Kóródy Elemér idézett levele (20 jegyzet)
- 77 Erről Szobotka kapcsán lásd: SÁRKÁNY József: *Szobotka Imre művészete az 1910-es években*. Szakdolgozat, 1985. ELTE BTK Művészettörténeti Intézet Könyvtára Ltsz.: 527. Szobotka ugyancsak 1910-ban ment Párizsba, 1911 decemberében Székelyudvarhelyen rendezett kiállításán még nem szerepeltek kubista szemléletű művei, amint a fennmaradt fotódokumentáció bizonyítja ezt. Csáky József állításait megerősíti egy Sárkány által idézett korai Szobotka önéletrajz is.
- 78 CSÁKY i. m. 52–53.; 55.
- 79 Ezúton is köszönöm Barki Gergelynek hogy felhívta a figyelmem a dokumentumra, melynek első közlése a Réth Alfréd monográfia belső borítóján volt.
- 80 *Société des Artistes Indépendants. Catalogue de la 27ème Exposition. Baraquements du quai d’Orsay, au Pont de l’Alma. Du 21 Avril au 13 Juin*, Paris, 1911.
- 81 *Société des Artistes Indépendants. Catalogue de la 28ème Exposition. Baraquements du quai d’Orsay, au Pont de l’Alma. Du 20 Mars au 16 Mai, 1912*. Paris, 1912.
- 82 Uo. 160. Hollo (Ladislás) Né en Hongrie. – 9. Rue Campagne-Première, 14° 1598. Étude de nu; 1599. Étude de nu, 1600. Étude de nu. (Akttanulmány).
- 83 Lásd Uo. 97., 131., 261., 332.
- 84 *A Nagybányai jubiláris kéпкиállítást illusztrált katalógusa. – 1912*. (Összeáll.: BORTSÖK Samu–RÉTI István.) Nagybánya, 1912.
105. Kat. sz. 127. Koródyné Ferentzy Márta: *Tájékép 1909*. Olajf. Ferentzy Béla úr tulajdona.
- 85 *Séta a kéпкиállításon*. Nagybánya, 1912. aug. 1. X. évf. 31. sz. 7. Újraközölve: TIMÁR 2000. 143–145.: „Igen szép képekkel szerepelnek a kiállításon Vadász Ilus, Koródyné (!) Ferentzy Márta, Ferenczy Valér (mesésen szép kép a virághegy tetején, női arc képe) Plány F. Ervin, Rátz Péter, Ferkai Jenő, Somló Lili, Pottner Emil, Krizsán János, Csikos Anti, Bornemisza Géza, Csalány Béla.” Ifj. KÁRPÁTI Endre: *Nagybánya ünnepe. Séta a jubiláris műtárlaton*. Nagybánya, augusztus 3. Független Magyarország, 1912. aug. 4. XII. évf. 183. sz. 14. Újraközölve: TIMÁR 2000. 170–171. Kárpáti Endre Ferentzy Mártát a „fiatalok” között említi, további ötvenhárom kiállító felsorolásával együtt.
- 86 Kóródy Elmér idézett levele (20. jegyzet).
- 87 *A Szegedi Képművészeti Egyesület Kéпкиállítása. 1914. évi május hó*. Szeged, 1914. 9. Kóródy Elemér Kat. sz. 174. Tanulmányfej, olajf. 500 korona; Kat. sz. 179. Múteremben, olajf. 600 korona; Kóródyné Ferentzy Márta Kat. sz. 175. Eső előtt, 400 korona; Kat. sz. 176. Plain-air, 400 korona; Kat. sz. 180. Breton falu, 600 korona.
- 88 Kukovetz Nanáról lásd: SZELESI Zoltán: *Kukovetz Nana*. In: Tiszatáj, 1969. 8. sz. 738–742. és SZÜCS György: *Kukovetz Nana*. In: *Magyar Vadak*. Kiáll. kat. 2006. 267.
- 89 *A tavaszi tárlat (Folytatás)* Szegedi Híradó, 1914. máj. 12. LVII. Évf. 107. sz. 5–6.
- 90 Soós Aladár: *A tavaszi tárlat*. Szegedi Napló, 1914. máj. 10. XXXVII. évf. 111. sz. 12. Soós hosszabb felsorolása szerint: [...] Kóródi (!) Elemér tehetséges tanulmányfeje, azok a munkák, amelyek mellett nem lehet szó nélkül elmenni.”
- 91 Tornyai János napló, MNG Adattár 22395/1989. 1913-as napló 36–37. lap.
- 92 *Mári kiállítása*. [Hódmezővásárhely, 1913.]
- 93 *Mednyánszky László feljegyzései 1877–1918. Válogatás a festő kiadatlan naplófeljegyzéseiből*. (Szerk., a szöveget gondozta, a jegyzeteket és a mutatókat készítette, az utószót írta: BARDOLY István–MARKÓJA Csilla.) Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2003. 207.

- ⁹⁴ Tornyai János levele Kiss Lajosnak, Mártély, 1913. márc. 3. OSzK Kt. F/78/371/31
- ⁹⁵ *Az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat által 1918-ban a Szépművészeti Múzeumban rendezett Tavasz Tárlat képes tárgymutatója.* (Összeáll.: LESSKÓ János.) [Budapest, 1918.] 33. Kóródy-Ferentzy Márta (!): Öregasszony, Olajf. Eladó. V. terem. Kat. sz. 253.
- ⁹⁶ BÁLINT Aladár: *Műcsarnok*. Nyugat, 1918. 7. sz. (Figyelő rovat)
- ⁹⁷ *Halálozás* [rovat]. Máramarosi Független Újság, 14. évf. 1918. november 30. 57. sz. 3.
- ⁹⁸ *Halálozás* [rovat]. Pesti Hírlap, 1918. november 26.